

МЕМОРАНДУМ ТАНАКА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНИЙ ЯПОНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ (ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Ця стаття присвячена проблемі нового японського націоналізму. Головне питання статті – вплив меморандуму Танака на це явище. Проаналізовано основні ідеї цього меморандуму й можливості їхнього втілення в сучасному світі.

Ключові слова: японський націоналізм, меморандум Танака, світова політика, японське суспільство.

Эта статья посвящена проблеме нового японского национализма. Главный вопрос статьи – влияние меморандума Танака на это явление. Проанализированы основные идеи этого меморандума и возможности их воплощения в современном мире.

Ключевые слова: японский национализм, меморандум Танака, японское общество.

This article is about the Japan's new nationalism. The main question is the influence of Tanaka memorandum on this phenomenon. The main ideas of this memorandum and the possibility of its embodiment in the modern world are analyzed.

Key words: the Japanese nationalism, memorandum of Tanaka, the Japanese society.

У західній свідомості націоналізм часто малюється як політико-ідеологічний феномен, що дозволяє нації позначити власну культурну ідентичність. Це засіб «позитивної самоідентифікації», що застосовується для підкреслення видатних рис нації в порівнянні з іншими. Помітимо, що особливо важливу роль націоналізм грає в житті нових, внутрішньо незрілих країн. Підкреслюючи їх політичну й духовну заможність, націоналізм мовби представляє всім докази їхнього права на існування. Не маючи багажу економічних і культурних досягнень, молоді державні утворення в багатьох випадках звертаються до багатой історичної спадщини в пошуках великих здійснень, що послужили б вірним засобом їхньої легітимації на міжнародній арені. Із цієї причини настільки часто виникають суперечки історичного характеру між різними новими країнами, особливо якщо вони виникли на руїнах колишніх великих держав. Кожна країна шукає в колишній величч імперії свій слід, доказ активної участі в грандіозному історичному проєкті, тим самим доводячи усьому світу наявність у неї ресурсів, необхідних для реалізації нових амбіційних задумів. Тому питання націоналізму взагалі є настільки актуальними для України як для молодій державі.

Якщо націоналізм європейського типу бачиться сьогодні як феномен, що впливає із процесу

самосвідомості нації в ході її взаємодії з навколишнім світом, то націоналізм східний, японський, зародився в умовах цілковитої, надзвичайно тривалої самоізоляції Японії. Цілими сторіччями зовнішні контакти Країни сонця, що сходить, обмежувалися лише запозиченням політичних і наукових досягнень західного сусіда – Китаю – і спробами посилити владу над Корейським півостровом. Настільки бідна палітра зовнішньої політики й торгівлі все-таки дозволила Японії створити зовсім унікальний тип ментальності, значне місце в якій займало самоспоглядання. Замкнутість японського менталітету породила особливий тип національної культури в цілому і специфічний вид націоналізму зокрема.

Метою даного дослідження є аналіз феномена японського націоналізму, його основних ідей, втілення його в життя, а також з'ясування ступеня впливу основних положень Меморандуму Танака на сучасні теорії японського націоналізму.

У 80-ті роки Японія не лише укріпила свій економічний потенціал, але, що особливо важливо, почала обходити свого впливового союзника – США – з деяких позицій. Мова йде не тільки про колосальне позитивне сальдо (близько 50 млрд дол) у торгівлі із США, але і про випередження заокеанського партнера в автомобілебудуванні, у темпах комп'ютеризації суспільства тощо. Засоби

масової інформації із задоволенням відзначають чергові перемоги японців.

Це певною мірою і спровокувало вибух націоналізму в країні, який охопив частину «інтелектуальної» еліти, одночасно він є стимулом для активізації націоналістичних організацій типу Національної ради із захисту Японії або Асоціації з обговорення фундаментальних проблем держави тощо.

Ідеологами націоналізму знов відроджуються теорії «Ніхондзін рон» («Теорія про японців») або «Ніхон бунка рон» («Теорія про японську культуру»), що служили ще з домейдзінських часів основою для пропаганди винятковості японської раси. І звичайно, для того щоб зрозуміти сутність японського націоналізму та його небезпеку для світової спільноти, не можна не згадати про Меморандум Танака, який дуже яскраво продемонстрував концепцію японського світового панування, й ідеї якого активно експлуатуються в японському суспільстві зараз [1].

У квітні 1927 р. до влади в Японії прийшов уряд лідера партії Сейюкай (товариство політичних друзів) генерала Танака. Новий уряд одразу зайнявся розробкою планів війни проти Китаю та Радянського Союзу. 27 червня – 7 липня 1927 р. в Токіо під головуванням Танака відбулась так звана Східна конференція, у якій брали участь представники міністерства закордонних справ, військового та морського міністерств і генерального штабу. Рішення конференції лягли в основу таємного Меморандуму Танака, що мав розгорнутий план агресії і встановлення панування Японії в Південно-Східній Азії та басейні Тихого океану. Меморандум був уперше опублікований китайцями в 1929 на конференції Інституту тихоокеанських відносин і викликав спростування з боку Японії.

Основні положення меморандуму зводилися до проголошення агресивного курсу японської політики. Танака стверджував, що Японія повинна проводити політику послідовного завоювання суміжних з нею країн у цілях досягнення світової гегемонії. Меморандум намічав черговість загарбницьких дій: ключем до встановлення японського панування в Східній Азії повинне з'явитися завоювання Китаю, а для цього заздалегідь необхідно оволодіти Маньчжурією і Монголією. Документ вказував і деякі дипломатичні методи проведення японської загарбницької політики, рекомендуючи стверджувати, що Маньчжурія і Монголія – не китайські території. Із приводу Зовнішньої й Внутрішньої Монголії в меморандумі говорилося: «Оскільки питання про суверенні права тут недостатньо з'ясоване, а китайський й радянський уряди зайняті іншою справою, то ми можемо спокійно розширювати наш вплив. Коли більша частина Землі виявиться в наших руках, уже не буде суперечки про те, чи належить Монголія японцям або монголам».

Меморандум радив використовувати корейських переселенців як японську агентуру в Маньчжурії. Оволодівши Маньчжурією і Монголією, японці повинні використовувати цю область як базу, а потім проникнути в решту районів Китаю під приводом розвитку торгових зв'язків.

У документі містився відкритий заклик до війни з Радянським Союзом і з США. Війна Японії з СРСР оголошувалася «неминучою» через Північні Маньчжурію і Монголію, війна Японії з США – через Китай.

«У програму нашого національного росту, – вказував меморандум, – входить, зрозуміло, необхідність знову схрестити наші мечі з Росією... Поки цей схований риф не вибухне, наше судно не зможе піти швидко вперед».

Меморандум малював перспективу безперервних японських захоплень: «Якщо ми зуміємо завоювати Китай, решта всіх азіатських країн боїтиметься нас і капітулює перед нами... Маючи у своєму розпорядженні всі ресурси Китаю, ми перейдемо до завоювання Індії, Архіпелагу, Малої Азії, Центральної Азії і навіть Європи» [2].

Упродовж багатьох років меморандум Танака служив документальним підтвердженням агресивності японської політики. Під № 169 в документах Токійського міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу над головними японськими військовими злочинцями 1946-1948 рр. цей меморандум, з ініціативи США, представлений як програма-максимум збройного захоплення країн Євразії в «цілях досягнення світової гегемонії», хоча вже в той час його справжність викликала сумніви. Японські офіційні чиновники завжди заперечували справжність опублікованого меморандуму. Разом з тим 25 липня 1927 р. прем'єр-міністр Японії Танака справді передав імператору доповідь, де була викладена «програма політики щодо Китаю». Встановлено значну текстову і змістовну різницю між переданою імператору доповіддю Танака і меморандумом, який поширювався. Попри всі намагання дипломатів, розвідників, учених до і після поразки Японії, під час її окупації, у наші дні оригіналу опублікованого меморандуму Танака знайти не вдалося. Питання про його походження і причини розповсюдження залишаються відкритими донині. У будь-якому разі, хоч би хто був автором меморандуму Танака, які б впливові сили в Японії не сприяли його поширенню, протягом багатьох років японська зовнішня політика переважно розвивалася за напрямками, запланованими в тому документі.

Хворобливе прагнення реалізувати якийсь грандіозний експансіоністський проект в остаточному підсумку привело милітаризовану Японію до загарбницької війни в Маньчжурії, налагодження союзницьких відносин з італійськими фашистами й німецькими нацистами, до вступу в Другу світову війну.

Поразка в цьому глобальному військовому конфлікті й підписання восени 1945 року Акту про капітуляцію ознаменували початок нової ери в історії Країни сонця, що сходить. Зусиллями американських політиків Японія незабаром перетворилася в один з основних форпостів на шляху «світової комуністичної загрози». Тісне військово-політичне співробітництво зі Сполученими Штатами незабаром доповнилося втягуванням країни в модернізовану після війни систему західної ринкової економіки. Це докорінно вплинуло на розвиток японського суспільства: у найкоротший термін зовнішня сторона його життя так вестернізувалась, що багато хто до кінця XX сторіччя ставили знак рівності між поняттями «Японія» і «Західна цивілізація».

Дійсно, Японія сприйняла всі основні принципи західної цивілізації: прихильність до прав людини, ринкових економічних відносин і миролюбної зовнішньої політики. Завдяки цьому змінився й значеннєвий відтінок японського націоналізму: зовсім не відмовившись від амбіцій регіонального лідера, Японія в другій половині минулого сторіччя була все-таки змушена використовувати інші, порівняно з епохою 40-х років, засоби розширення впливу в регіоні, оскільки ставка на військову силу в нових умовах стала попросту неможливою. Офіційний Токіо прагнув створити сприятливі умови для популяризації японської масової культури, налагодження широкого гуманітарного співробітництва із сусідніми країнами з метою зміцнення позицій Японії в регіональних справах.

На думку одного з авторів журналу «Foreign Affairs», ключовим моментом в еволюції колективної свідомості японців став день 18 грудня 2001 року, коли військовий корабель, що належав Японії, провів обстріл іноземного судна, яке незаконно зайшло в її територіальні води. До того ж наступило різке похолодання в стосунках з Китаєм. Існують проекти щодо перегляду Конституції, їх головна мета – створення повноцінної армії. Досі неможливо спрогнозувати, чи є ці зміни лише наслідком становлення Японії як великої держави або за ними настануть агресивні дії, що ґрунтуються на позиціях Меморандуму Танака. Але його ідеї знову є об'єктом дискусії в Японії [3].

Японія протягом останніх півтора десяти років всіма своїми діями показує прагнення до поступової відмови від застарілих догм зовнішньополітичної активності, які протягом багатьох років накладали істотні обмеження на військово-політичне життя країни. Процес цей безпосереднім чином пов'язаний зі змінами в системі міжнародних відносин, які відбулися після закінчення холодної війни. І, як думають багато закордонних аналітиків, дії японської сторони багато в чому виглядають обґрунтованими,

оскільки будь-яка держава має право вносити зміни до свого традиційного курсу, щоб відповідати реаліям нової епохи. І не зовсім доречно заявляти, що прагнення Японії мати юридично сильну армію й брати участь у міжнародних військово-політичних блоках доводить прагнення країни повернутися до агресивної зовнішньої політики і войовничого націоналізму. Це невід'ємні права суверенної держави, що уже сповна заплатило за своє мілітаристське минуле й сьогодні хоче стати повноцінним учасником світового політичного процесу [4].

І якщо припустити, що Японія дійсно побажала б повернутися до своєї експансіоністської зовнішньої політики, то на шляху будь-якого її націоналістичного проекту постали б дві перешкоди. Перша полягає в тому, що на даний момент Країна сонця, що сходить, не має необхідних для яких-небудь експансіоністських дій демографічних ресурсів. Японська нація належить до числа найбільш літніх у світі. Це позбавляє її можливості перейти в доступному для огляду майбутньому до розширення свого «життєвого простору». Друга перешкода виявилася в липні 2007 року, коли пройшли вибори до верхньої палати парламенту Країни сонця, що сходить. Ліберально-демократична партія на чолі з прем'єр-міністром Синдзо Абе зазнала нищівної поразки від Демократичної партії. І, як відзначили західні засоби масової інформації, однією з можливих причин цієї поразки стало небажання влади відмовитися від націоналістичної риторики й приділяти пильнішу увагу рішенням внутрішніх проблем країни.

Новий глава кабінету міністрів, Ясуо Фукуда, що зайняв цю посаду в серпні 2007 року після виходу пана Абе з великої політики, дійсно відмовився від якої-небудь націоналістичної риторики і більшу увагу приділяв вирішенню економічних завдань, які стояли перед японським суспільством. У зовнішній же політиці він зберігав прихильність традиційним цінностям, а також уникав провокаційних заяв, що могли б призвести до ускладнень у відносинах із сусідніми державами.

Загострення ж відносин з Китаєм пов'язано не стільки з діяльністю японських націоналістів, скільки із протистоянням двох проектів соціально-економічного й політичного розвитку.

Отже, можна зробити висновок, що меморандум Танака дійсно став яскравим прикладом японського націоналізму, який на сучасному етапі знов може стати актуальним та небезпечним для світової спільноти. Але в найближчому майбутньому, на думку більшості дослідників, Японія не має можливості або навіть жодних намірів втілювати його ідеї в життя, незважаючи на те, що Країна сонця, яке сходить, стає великою державою.

ЛІТЕРАТУРА

1. История войны на Тихом океане: В 5-ти т. – Т. 1, – М.: Воениздат, 1957. – С. 19.
2. История Японии. 1868-1898 / Под ред. А.Е. Жукова. – М.: Наука, 1998. – С. 178.
3. Головний В. Новое правительство Японии: что кроется за «феноменом Коидзуми»? / В. Головний // Компас. – 2001. – № 19. – С. 45.
4. Япония и современный мировой порядок. / Под ред. И.П. Лебедевой. – М. – 2002. – С. 54.

Рецензенти: д.і.н., проф. С.В. Пронь;
д.політ.н., доц. О.В. Шевчук.

© Звездова О.О., 2009

Стаття надійшла до редколегії 16.11.2009 р.